

folyóiratokban. Az ISI a nemzetközi cikkek 65%-át tartalmazza, ám ez csak 46%-a az összes cikknek. Lényegesen kevesebb cikk jelenik meg az adatbázisokban az alkalmazott ismeretek köréből, mint az elméleti, „alaptárgyi” tanszékek publikációiból. A

konkrét példa elemzése, az ISI-ből és az 1998-2001 közötti tanévek jelentéseiből vett adatok összehasonlítása igazolja, hogy az utóbbi forrás alapján az intézmény tudományos teljesítménye sokkal részletesebben és pontosabban mérhető.

(Autoref. alapján)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Nemzetközi könyvtárügy

04/005

MARTIN, Robert S.: National planning for library and information services in the US: the role of the US Institute of Museum and Library Services = Alexandria. 15.vol. 2003. 2.no. 111-119.p. Bibliogr.

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások országos (szövetségi szintű) megszervezése az USA-ban. Az IMLS szerepe

Koordináció -belföldi; Középtávú terv; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások; Tervezés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Az amerikaiakban igen nagy ellenérzés van a központosított kormányzati tervezéssel szemben és az USA alkotmánya is erősen korlátozza a szövetségi kormány szerepét. Ennek megfelelően a közszolgáltatások legtöbbször a központi tervezés lényegesen kisebb jelentőségű, mint a nyugati államokban általában. A könyvtári szolgáltatások tervezése pedig különösen decentralizált, abban mindössze három

szövetségi szervnek van szerepe. Ezek a Kongresszusi Könyvtár (LC), a könyvtár- és információ-tudomány nemzeti bizottsága (*National Commission on Library and Information Science – NCLIS*) és a múzeumok és könyvtári szolgáltatások intézete (*Institute of Museum and Library Services – IMLS*).

A LC feladatköre, elsődleges célja (a könyvtári források és szolgáltatások biztosítása a Kongresszus számára) mellett, fokozatosan kiterjedt az egész nemzet szolgálatára, s átvette a nemzeti könyvtár szerepét. Szabványosítási tevékenységével, digitális projektjeivel, a könyvtárakat támogató szolgáltatásaival a LC nagyban hozzájárul az USA könyvtári fejlődéséhez, ám a központi tervezésben nem játszik jelentős szerepet, az nem is feladata.

A NCLIS-t 1970-ben hozták létre, hogy a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások tárgykörében a kongresszus és az elnök tanácsadója legyen. 1975-ben publikált, a *Könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások nemzeti programja felé: a cselekvés céljai* című tanulmánya a könyvtári szolgáltatások első országos tervének tekinthető. A következő években a tervezésről a megvalósításra helyeződött a hangsúly

és számos fontos felmérést végeztek, valamint jelentős szerepük volt a könyvtári és tájékoztatói szolgáltatások 1979-es és 1991-es „Fehér Házi” konferenciáinak előkészítésében és lebonyolításában. Az utóbbi években is folytatta fontos kérdések vizsgálatát és jelentések publikálását pl. az internet-hozzáférés a közkönyvtárakban, a globális információinfrastruktúra, a szerzői jog, a kormányzati információpolitika témáiban, s egyik legfontosabb munkája a nemzeti könyvtár-statisztikai program koordinálása volt. Az IMLS független szövetségi ügynökség, mely jelenleg a múzeumok és könyvtárak pályázatok révén megszerezhető szövetségi támogatásának legfőbb forrása. Ez a támogatás azonban egy közkönyvtár működési költségeinek átlag 3%-át teszi ki: kb. 80% a helyi közösségi forrásokból, 10% állami pénzekből, 5-7% helyi adományokból, alapítványokból és saját bevételekből származik. Az iskolai és felsőoktatási könyvtárak esetében a szövetségi támogatás szerepe még kisebb, így a szövetségi támogatás leginkább a szabványok alkalmazásának előmozdítására, a „legjobb módszerek” terjedésének segítésére szorítkozik.

A könyvtárak anyagi ellátásában való szövetségi részvétel 1956-ban, a könyvtári szolgáltatásokról szóló törvény (*Library Services Act*) megalkotásával kezdődött. Ezt a törvényt azóta több változás érte, majd 1996-ban létrejött a múzeumi és könyvtári szolgáltatásokról szóló törvény részeként a szolgáltatásokról és a technológiáról szóló (*Library Services and Technology Act* – LSTA) is. Az IMLS leginkább a következő témákban nyújtott támogatást: könyvtári-informatikai képzés és továbbképzés; könyvtártudományi kutatások és a való élet tényleges problémáira megoldást nyújtó módszerek, azok tesztelése; a könyvtári anyagok állagmegóvása és digitalizálása; könyvtár–múzeum együttműködési modellek a közösség szolgálatában, a technológia használatával, vagy az oktatás segítésére. 2003-ban az IMLS összesen mintegy 243,8 millió dollárral támogatta a pályázó könyvtárakat és

múzeumokat. A könyvtári szolgáltatások tervezéséhez – figyelembe véve a decentralizált megközelítést – az IMLS indirekt módon járul hozzá: az egyes tagállamok könyvtári adminisztrációjától kért öt éves tervet a LSTA-ban foglalt célok megvalósításáról, s ezek elemzése alapján és az államok könyvtárakért felelős tisztviselőivel együttműködve általános irányelveket dolgozott ki.

(Mohor Jenő)

04/006

GEORGY, Ursula: Wo das Lesen immer noch ein Luxus ist. Einblicke in das senegalesische Bibliothekswesen = BuB. 55.Jg. 2003. 7/8.no. 476-480.p.

Res. angol és francia nyelven

Ahol az olvasás még mindig luxus. Pillanatfelvétel Szenegál könyvtárügyéről

Általános helyzetkép; Egyetemi könyvtár; Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A nyugat-afrikai Szenegál (kb. 10 millió lakos) a világ legszegényebb országai közé tartozik. Sokan agyag-, szalma- vagy bádogviskókban élnek, víz- és villanyvezeték nélkül. A hivatalos nyelv a francia, ezt azonban csak a lakosság 20%-a beszéli, a legnagyobb etnikai csoport a volof, ennek nyelvét 80% használja; az iskolákban mindkét nyelvet tanítják. A törvényben előírt iskolakötelezettség a gyakorlatban nem mindig érvényesül (sok helyen nincs is iskola vagy a távolabb élőknek megközelíthetetlen). Viszonylag magas oktatási színvonal található a katolikus területeken, ahol a misszionáriusok a 19. században különös gondot fordítottak az iskolákra, és fontos szerepet töltenek be a Korán-iskolák, ezek azonban gyakran csak a vallási ismeretek átadására szorítkoznak és az arab írást tanítják. Az analfabéták arányát a férfiaknál 53%-ra, a nőknél 72%-ra becsülik, de a funkcionális analfabétákkal együtt ez a szám jóval magasabb. A könyvtárügy féloldalas: a viszonylag fejlett egyetemi könyv-

tárak mellett szinte teljesen hiányoznak a közkönyvtárak. A legnagyobb egyetem Dakarban működik, (22 ezer hallgató), itt a könyvtár modern, amerikai mintát követő épületében félmillió dokumentum és 1700 ülőhely található. Nemzeti könyvtár nem működik, jöllehet ennek kötelezettségét már 1976-ban törvény írta elő. A nemzeti könyvtári funkciók egy részét az országos levéltár látta el, csak 1996-ban határozták el önálló intézmény létesítését, de az építési költségek mindmáig hiányoznak. Mind a tíz tartományban található tartományi könyvtár, ezek azonban személyzeti- és pénzühánnyel küszködő szegényes intézmények, némelyikben még ülőhely sincs a helybenolvasáshoz.

A közkönyvtárak ügye rendezetlen. Hiányzik ennek elsődleges alapja is, a nemzeti nyelvű irodalom: Szenegálban az írók többsége franciául vagy valamely más világnyelven ír. A 2,5 milliós Dakarban városi könyvtár működik nyolc fiókkal, a községek nagy része azonban ellátatlan. Az állami intézményeken kívül ezen a területen számos privat kezdeményezés is jelen van, pl. egy alapítvány (ASAFODEB) 20 községi könyvtárat létesített és tart fenn, s ezen kívül tíz „szekrénykönyvtárat” vándoroltat faluról-falura. Ezek főleg gyakorlati tudnivalókat közlő irodalmat tartalmaznak: brossúrákat a kútásásról, a betegségekről, a higiéniről, az élelmiszerek elkészítéséről stb.

2001-ben a kultuszminisztérium irányelveket adott ki a könyv- és az olvasáskultúra fejlesztéséről. A következő fő célokat jelölték meg:

- A szenegáli írók műveikkel járuljanak hozzá a nemzeti irodalom fejlesztéséhez.
- A nemzeti könyvtermelés mennyiségi és minőségi növelése.
- A nemzeti könyvtárügy kialakítása a kötelepeldány segítségével.
- A könyvek árának csökkentése az adó- és hitelrendszer módosításával.

- Nemzeti stratégiai program kidolgozása az olvasás népszerűsítése, a könyvtárügy és a könyvkereskedelem fejlesztése érdekében.
- A könyvkultúra és az olvasás népszerűsítése a médián keresztül.

Félő, hogy a reményt keltő kezdeményezést az állam nyomoztó pénzügyi gondjai zátonyra fogják juttatni.

(Katsányi Sándor)

04/007

SEMENOVKER. B.A.: Bibliotečnoe delo v Mongolii = Bibliografiá. 2003. 4.no. 107-110.p.

Könyvtárügy Mongóliában a kezdetektől fogva napjainkig

Könyvtárügy

A referált cikk opponensi vélemény R Ar'aabal A mongol könyvtárügy c. kandidátusi disszertációjáról, amelyet főként azért illet dicséret, mivel ilyen összefoglaló jellegű, a mongol könyvtárügy múltját, jelenét és jövőjét egyaránt vizsgáló monográfia még nem született.

Amit a szóban forgó opponensi vélemény magáról a disszertáció témájáról tükröz, az a következő:

A mongol könyvtárak kezdetei az írásbeliség megjelenésével esnek egybe (9-11.sz.). A következő szakasz a 13. századtól a 20. század elejéig tartott (a Cin dinasztia bukásáig).

Az ország 1921 októberében lett független köztársasággá, s szocialista jellegéből következett, hogy szükségesnek tartva az építésben való könyvtári részvételt, már ugyanez év novemberében létrehozta a mai nemzeti könyvtár elődjét, az első állami könyvtárat. A mongol könyvtárügy a továbbiakban (1990-ig) szovjet minták szerint fejlődött. Hozzájuk képest sajátossága: az ország pásztorkodó jellegéből következően a vándorkönyvtárak nagy száma és jelentősége volt.

1991-ben Mongólia is a kapitalizmus útjára lépett. E fordulat utáni első években, akárcsak másutt,

nagy könyvtárügyi válság következett be minden lényeges működési és feltételei mutató drasztikus csökkenésével. Újabban javultak a feltételek, s egyes helyeken és vonatkozásokban az 1990 előtti eredményeket sikerült elérni.

Kívánatos, hogy az ország jellegére való tekintettel fennmaradjon (vagy csak kevéssé változzék) a könyvtárak hálózati szervezete. Ezzel párhuzamosan napirendre került a könyvtárügy műszaki korszerűsítése (jellemző: az első számítógép a mongol könyvtárügyben 1992-ben jelent meg), illetve az ország fokozatos bekapcsolódásának kérdésköre a világ információáramlásaiba. Az ország eközben továbbra is számít az orosz könyvtárügy segítségére és együttműködési készségére.

(Futala Tibor)

Lásd még 8-9, 56

Együttműködés

04/008

CAIDI, Nadia: Cooperation in context: library developments in Central and Eastern Europe = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 103-117.p. Bibliogr.

Együttműködési modellek a könyvtárügy fejlesztésében Közép- és Kelet-Európában. Négy ország (Csehország, Szlovákia, Lengyelország és Magyarország) gyakorlatának összehasonlítása

Együttműködés -belföldi; Felmérés; Könyvtárpolitika; Modellálás

A cikkben tárgyalt négy közép- és kelet-európai ország (Magyarország, Lengyelország, Cseh Köztársaság és Szlovákia) tudományos és egyetemi könyvtárjai jelentős változásokon mentek keresztül a 90-es évek elején kezdődött gazdasági-politikai átalakulások óta. 1999-ben 49 jelentős könyvtárpolitikussal készítették interjúkat, amelyekből kiderült, hogy a

négy ország könyvtáraiban végbement változások „kulcsszava” az együttműködés és a forrásmegosztás. Az egyes országok közös jellemzőit és különbségeit négy területen vizsgálták: centralizáció illetve decentralizáció, egyéni illetve közös célok, termék- illetve folyamat-orientáció, globális illetve helyi szempontok érvényesülése. Az együttműködés változó természetét tükrözik a beszélgetések nyomán kikristályosodott együttműködési modellek: „mesterséges”, „vitatott”, „irányított” és „önkéntes”. Az eredmények fényében kérdések merülnek fel arról, hogy külső vagy belső erők játszották-e a főszerepet az új együttműködési és forrásmegosztási modellek kialakulásában.

(Autoref.)

04/009

SPRÖGEL, Katja: Auslandskontakte starker fördern. Bibliothekarische Zusammenarbeit mit Frankreich: Stand und Perspektiven = BuB. 55.Jg. 2003. 9.no. 554-560.p. Bibliogr. lábjegyzetekben.

Res. angol és francia nyelven

Német és francia könyvtárak együttműködése: helyzetkép és perspektívák

Együttműködés -nemzetközi

A negyven évvel ezelőtt kötött „Elysée Treaty” óta sok területen fejlődtek a német-francia kapcsolatok. A német könyvtárosok érdeklődése a francia fejlemények iránt különösen a 80-as években erősödött fel, amikor Franciaországban fellendült a közönyvtárak fejlődése és terjeszkedése. Azóta, bár az érdeklődés csökkent, még mindig sok könyvtár és könyvtári szervezet ápol partnerkapcsolatokat francia intézményekkel. Ebből a szempontból legfejlettebb a felső Rajna tartomány, ahol régi hagyománya van a határon túli kapcsolatok ápolásának. A Goethe Intézet jelenlegi erőfeszítései nyomán az együttműködési törekvések erősödése várható.

(Autoref. alapján)

SHACHAF, Prina: Nationwide library consortia life cycle = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 94-102.p. Bibliogr.

Az országos könyvtári konzorciumok fejlődési szakaszai

Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Modellálás

Az utóbbi évtizedben a világ sok országában alakultak országos beszerzési konzorciumok. A politikai, társadalmi és kulturális környezet különbségei ellenére fejlődésükben sok a közös vonás.

Nyolc országos könyvtári konzorcium (Ausztrália: CAUL CEIRC, Brazília: ANSF, Egyesült Királyság: JISC DNER/NESLI, Izrael: MALMAD, Kína: CALIS, Mikronézia: FSM, Olaszország: INFER, Spanyolország: REBUI) fejlődését vizsgálták és modellezték ökológiai megközelítésben az Information Technology and Libraries hét esettanulmányából kiindulva a Potter-féle hat elemzési kritérium (résztevők köre, fő cél, a magalakulás indítéka, finanszírozás, az adott állam nagy felsőoktatási könyvtárainak részvétele, irányítás) és Van De Ven szervezetelemzési szempontjai (homogenitás, domén, a külső környezet figyelembe vétele, stabilitás, forrásmegosztás, a hálózat mérete és a tagok közötti átfedés) szerint.

A konzorciumok tagjainak száma 6-tól 175-ig terjedt, „kora” néhány hónapostól több évesig. Irányításuk, szervezeti felépítésük, szolgáltatásaik köre igen sokféle. Hasonlóak abban, hogy megegyeznek a céljaik (a hozzáférés javítása, közös licenckelzés, a költségek csökkentése, közös katalógus a könyvtárközi kölcsönzés megkönnyítésére, bizonyos esetekben helyi adatbázisok építése).

A fejlődési folyamatot az elemzés négy, 1.embrionális (Mikronézia, Olaszország, Spanyolország), 2. korai (Brazília), 3. fejlődő (EK, Izrael, Kína) és 4. érett (Ausztrália) szakaszra osztotta. Létezik egy ötödik szakasz is, ez egyrészt a meglévő struktúrák felbomlásával, másrészt a metakonzorciumok létre-

jöttével jellemezhető (Farmington-terv, CISTI, ICOLC, EIFL).

Az embrionális szakaszban – amely legalább két évig eltart – informális, önkéntes hálózatépítés, a bevált gyakorlatra vonatkozó adatgyűjtés, finanszírozási előkészítés folyik. A konzorciumoknak erős belső vezetésre van szükségük, és a külső tényezők befolyása erőteljesen érvényesül.

A korai fejlődés (más néven kipróbálás) egy-három éves időszakában a konzorciumot tagkönyvtárak alkotják, amelyek külső forrásokkal igyekeznek az embrionális szakaszban kitűzött célokat megvalósítani. Ilyenkor alakul ki a konzorcium szervezete, költségvetése, kapcsolatrendszere és szolgáltatásai. A közös előfizetések egy része nemzetközi bibliográfiai adatbázisokra, más részesük helyi szolgáltatásokra vonatkozik.

A harmadik, legfeljebb öt évig tartó fejlődő szakaszt egyrészt önbizalom, másrészt bizonytalanság jellemzi. Külső forrásokat keresnek a működés fejlesztése, a tagság növelése és a szolgáltatások bővítése céljából. Ilyenkor alakul ki a működési rutin és az irányítás struktúrája, amelyek a konzorcium működőképességét és stabilitását biztosítják.

Az érett szakaszt, amely több évig is fennállhat, az ausztrál konzorcium példáján és a Potter-féle jellemzők segítségével öt amerikai konzorciumon vizsgálták. A konzorciumok tevékenységét általában a következők jellemzik: központi katalógusok, könyvtárközi kölcsönzés, közös előfizetés e-forrásokra, az Internet-hozzáférés támogatása, hardvervásárlás. A finanszírozásnak több formája lehetséges, ideális esetben a konzorcium már független a külső pénzügyi forrásoktól. A költségvetés jelentős részét a tagsági díjak és a szolgáltatásokért kapott díjak teszik ki. Ezt a szakaszt teljesítménymérés és -értékelés jellemzi.

A metakonzorciumok időszakát az esettanulmányok még nem tárgyalták, a szakirodalom sem tanulmányozta. Ez a szakasz nem szükségszerűen a negyedik szakasz után következik be. Ha mégis ak-

kor, az egyik út az, hogy csökken a konzorcium működőképessége. Az országos vagy állami konzorciumok kudarcának példája az amerikai Farmington-terv és NCLIS, a kanadai CISTI és a nemzetközi USBE. A második út a konzorciumok konzorciumának megalakulásához vezet, ilyen az ICOLC és az EIFL. Új konzorciumként ugyanazok az előrelátható fejlődési szakaszok, mint amelyeket eddig ismertettünk.

További vizsgálatokra van szükség az előzetes modellek igazolására: az adatgyűjtés bővítésére primer adatokkal, a mennyiségi megközelítés kiegészítésére más adatgyűjtési módszerekkel és további minőségi elemzésre.

(Hegyközi Ilona)

04/011

VINCENTI, Raffaella – CONTIGIANI, Giovanna: La rete URBS: breve bilancio di dieci anni vita = Boll.AIB. 43.vol. 2003. 1.no. 77-82.p.

A római tudományos könyvtárak együttműködési hálózata tíz éves működésének rövid mérlege

Együttműködés -helyi; Gépi könyvtári hálózat; Tudományos és szakkönyvtárak

Az URBS (*Unione Romana Biblioteche Scientifiche* – a tudományos könyvtárak római egyesülése) 1992-ben a római amerikai, angol, dán, norvég és svéd tudományos intézetek valamint a Vatikáni Könyvtár együttműködéseként jött létre, a régészeti, történelmi és művészettörténeti intézetek nemzetközi uniója segítségével, bár egy közös katalógus létrehozásának gondolata már a nyolcvanas években felmerült. Az említett öt könyvtár már 1990-ben lehetőséget kapott a Vatikáni Könyvtártól, hogy használja annak szerverét, illetve az akkor ott működő Geac8000 rendszert.

Ma az URBS hálózatnak 16 tagja van, 13 ország (Ausztria, Dánia, Hollandia, Finnország, Franciaország, Nagy Britannia, Németország, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország, USA, Vati-

kán) római tudományos intézete, továbbá a Vatikáni Könyvtár mellett három vatikáni intézmény, illetve egyetem. A hálózat szervere és technikai irodái a Vatikáni Könyvtárban vannak. Adatbázisa jelenleg több mint 900 ezer rekordot tartalmaz monográfiákról, nyomatokról, térképekről, zeneművekről és elektronikus dokumentumokról, valamint közel 18 ezer periodikumról, melyek egy része külső adatbázisokból (OCLC, RLIN, PICA) származik. OPAC-ja a www.urbs.vatlib.it címen érhető el.

(Mohor Jenő)

Lásd még 42

Jogi szabályozás

04/012

RUSSEL, Carrie: Fair use under fire = Libr.J. 128.vol. 2003. 13.no. 32-34.p.

Veszélyben a méltányos használat: a „digitális jog” védelmére használt technológiák hatása

Elektronikus publikáció; Szerzői jog; Szoftver

A „méltányos használat” az Egyesült Államok szerzői jogi törvényében (is) azt jelenti, hogy egy-egy mű meghatározott részeinek felhasználása annotáció, ismertetés, kritika, tanítás, tudományos munka és kutatás céljára engedélyezett a szerzői jogok tulajdonosának előzetes engedélye nélkül. Az „első vásárlónak” pedig joga van az általa megvásárolt művet kölcsönözni, bérbe adni, eladni, elajándékozni. Ezek nélkül a jogok nélkül a könyvtár nem biztosíthatna hozzáférést legálisan megvásárolt állományához, nem kölcsönözhetné a műveket, nem adhatná el az állományból kivont műveket, és nem kaphatna ajándékkönyveket senkitől.

A DRM (Digital Rights Management), a digitális jogkezelés jelenlegi rendszere azonban súlyosan ve-

szélyezteteti a könyvtárak és felhasználók jogait, az információhoz való hozzáférés szabadságát. A digitális szerzői jogok tulajdonosai ugyanis pillanatnyilag nem különböztetik meg az illegális hozzáférést a méltányos használattól. A digitális tartalmakat egyre újabb eszközökhöz és szoftverekhez kötik, és különböző feltételeket szabnak a felhasználók számára – például valamilyen módon azonosítaniuk kell magukat a felhasználás előtt. A DMCA (Digital Millennium Copyright Act), a millenniumi digitális szerzői jogi törvény pedig szigorúan tiltja bármilyen, a szerzői jog védelmét szolgáló számítógépes kód feltörését. Ennek alapján fogott perbe egy tizenöt éves norvég fiút az amerikai filmesek szakmai egyesülete, az MPAA (Motion Picture Association of America), mert egy legálisan megvásárolt mozifilm kódját feltörte, hogy meg tudja nézni saját számítógépén. Egy szövetségi bírósági határozat szerint pedig, egy internet szolgáltató köteles volt kiadni egy illegális file-használattal gyanúsított személy adatait. Ennek jegyében, ha pl. egy könyvtár egy ilyen olvasó nevét nem hajlandó kiadni, bűnügyi bűnrészességgel vádolhatják meg. Felmerült már olyan javaslat is, hogy a szerzői jog tulajdonosának egyszerűen legyen joga a törvénytelen magatartást tanúsító használó számítógépét tönkretenni. El lehet képzelni, hogy mivel járna ez egy könyvtár esetében, – ha egy használója kalózkodik, nem ő, hanem a könyvtár veszítené el számítógépét.

A könyvtárak megértik és méltányolják a jogtulajdonosok érdekeit. Azonban a jelenlegi és egyre szigorodó hozzáférési feltételek hosszú távú hatása katasztrofális lehet. Akadályozza az információkhoz való egyenlő hozzáférés jogát, gátolja az információ-technológia forradalmi fejlődése által biztosított hozzáférési lehetőségek kiaknázását, lehetetlené teszi az információs tartalmak archiválását – így végeredményben az oktatás és a kulturális fejlődés akadályává válhat.

A megfelelő digitális jogkezelés kialakítása tehát a könyvtárosok és használóik alapvető érdeke. A jog-

tulajdonosok és a felhasználók érdekei közötti helyes egyensúlyt megtartó megfogalmazása nem egyszerű feladat. Tartalmaznia kell a méltányos használat lehetővé tételén, az első vásárló jogain kívül a felhasználó személyiségi jogainak védelmét is. Ígéretesnek tűnik az internet használatot oktató és kutató intézmények számára kidolgozott új kezdeményezés, egy „közvetítő szolgálat”. Lényege, hogy egy közvetítő szoftver segítségével segítenek a felhasználónak az általa igényelt dokumentumhoz való legális hozzáférésben, miközben a felhasználó személyes adatait bizalmasan kezelik.

(Fazokas Eszter)

04/013

SUBBA RAO, Siriginidi: Copyright: its implications for electronic information = Online Inf.Rev. 27.vol. 2003. 4.no. 264-275.p. Bibliogr.

Szerzői jog: történeti áttekintés és elektronikus információk

Elektronikus publikáció; Információtechnológia; Szerzői jog

A cikk áttekinti a szerzői jog történetét és az elektronikus információkkal való kapcsolatát. Felsorolja a nemzetközi szerzői jogi megállapodásokat, és ismerteti a szerzői jog védelmének helyzetét az egyes országokban, beleértve a szerzői jog törvényes szabályozásának állapotát, a szerzői jog megsértésének fogalmát, területét, szankcióit és arányait, valamint a jogtalan szoftverhasználatból eredő veszteségeket. Tárgyalja az elektronikus információk, az internet és a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások szerzői jogi vonatkozásait. Foglalkozik a szerzői jog védelmének digitális technológiáival is (ECMS, vízjel, ujjlenyomat és digitális aláírás. Arra a következtetésre jut, hogy a az információs technológia fejlődésével a szerzői jogi törvények nem tűntek el, és szükség van egy globalizált IPR rendszer kifejlesztésére.

(Autoref.)

Könyvtárosi hivatás

04/014

GEBOLYS, Zdzislaw: Kodeksy etyki zawodowej bibliotekarzy w Europie = Bibliotekarz. 2003. 9.no. 10-16.p. Bibliogr.

Európai könyvtárosok szakmai etikai kódexei

Könyvtárosetika

A modern értelemben vett etikai kérdések a 17/18. század fordulójára óta a könyvtáros szakma valamennyi nemzedékének körében újra és újra felvetődnek. A kérdéskör nagy alapvetői között Gabriel Naudet és Gottfried Wilhelm Leibnizet tiszteljük. Későbbi „zászlóvivők”: Michael Denis, Martin Schrettinger, Friedrich Adolf Ebert, Julius Petzhold. A lengyel szakemberek sem maradtak ki az „etikusok” sorából (Joachim Lelewel, Karol Estreicher, Stanislaw Dunin-Borkowski, Maksymilian Sobieszczanski). Amerikában az ALA vált az etikai kérdések gondozásának fő letéteményesévé. Az etikai problematika etikai kódexekben nyer rendszert pozitív végkifejletet.

Európában 15 országban létezik elfogadott etikai kódex (1983: Nagy-Britannia, 1992: Horvátország, 1993: Hollandia, 1995: Izland és Szlovénia, 1996: Ukrajna, 1997: Olaszország és Svájc, 1999: Oroszország, Észtország, Portugália, 2000: Moldávia, 2002: Norvégia, 2003: Franciaország).

Ázsiában 10 ország (Izrael, Hongkong, Indonézia, Dél-Korea, Fülöp-szigetek, Sri Lanka, Japán, Malájföld, Szingapúr és Thaiföld), Amerikában 7 (USA, Kanada, Mexikó, Jamaica, Costa Rica, Chile és Argentína), Afrikában 2 (Uganda és Dél-Afrika), továbbá Ausztrália és Új-Zéland rendelkezik ilyen dokumentummal.

Európában több ország (pl. Csehország, Lengyelország) munkálkodik etikai kódex „tető alá hozásán”. Dánia és Luxemburg „kódexellenes”. Német-

ország és Spanyolország közömbös a kérdést illetően.

A szerző dolgozatát részint szakirodalomból, részint egy nem túlságosan sikeres kérdőíves felmérés alapján állította össze azzal a céllal, hogy a lengyelországi előkészületekhez szolgáltatson háttéranyagot. Ennek megfelelően a 15 európai kódexet a következő szempontok szerint vizsgálta:

- milyen a szerkezetük (rendkívül változatos),
- milyen elveket rögzítenek (a könyvtáros viszonya az olvasókhöz, más könyvtárosokhoz, a dokumentumokhoz, az információkhoz, az internethez),
- milyen értékek meglétét követeli meg (a szolgáltatások magas színvonalát, hozzáférhetőséget, a hozzáférés szabadságát, a cenzúranélküliséget, az adatok bizalmasságát, a szerzői jogvédelmet, állandó önképzést, a munkatársak tiszteletét, a szakmai színvonalat), illetve miket tilt (a bármiféle diszkriminációt, a pártszerűséget, a privát érdekek érvényesítését).

Ezt a feladatot szerzőnk táblázatok, illetve a megfelelő rovaikba beleírt „plusz” és „mínusz” jelek révén oldja meg.

(Futala Tibor)

04/015

SLIPKO, Tadeusz: Bibliotekarz wobec wartosci, ale jakich = Bibliotekarz. 2003. 9.no. 16-19.p.

Könyvtáros az értékek vonzásában. De milyenekben?

Könyvtárosetika; Könyvtárosi hivatás

Az alábbiakban ismertetett cikk szerzője jezsuita. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy a könyvtáros milyen értékek környezetében teljesíti-teljesítheti szakmai kötelezettségeit.

A filozófiában az érték a 19. század közepén vált a mai értelemben vett és intenzíven kutatott fogalom. Szerzőnk Max Scheler értékfilozófiájának meg-

Oktatás és továbbképzés

04/016

WOŹNICZKA-PARUZEL, Bronisława: Experiences of library and information science (LIS) studies accreditation in the context of quality assurance systems in Poland = Educ.Inf. 21.vol. 2003. 1.no. 49-57.p. Bibliogr. 9 tétel.

Lengyel tapasztalatok a könyvtárosképzés minőségének biztosítása és a programok akkreditációja terén

Hatékonyág; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Szakfelügyelet

Lengyelországban 12 felsőoktatási intézményben folyik könyvtárosképzés. Ezek közül eddig hat ment keresztül akkreditációs folyamaton, amely 2002. februárjában kezdődött, és májusig tartott. Ezek az intézmények háromféle képzési programot kínálnak: 1) Két részből álló képzés (három év alsóéves plusz két év posztgraduális), 2) könyvtári szakosodás más tanszékeken (történelem, nyelvészet stb.) magiszteri programokkal, 3) posztgraduális tanulmányok. A szerző először röviden felvázolja azoknak az intézményeknek a történetét, amelyeket a felsőoktatás minőségének felmérésére hoztak létre, majd ismerteti működésük alapjait. Ezek a következők: az 1998-ban alapított UKA (Uniwersytecka Komisja Akredytacyna – Egyetemi Akkreditációs Bizottság) és a 2002-ben alapított PKA (Panstwowa Komisja Akretycyna – Állami Akkreditációs Bizottság). Ezután bemutatja a könyvtártudományi akkreditáció folyamatát Lengyelországban, az értékelés fő alapelveit, és az eddig felmerült problémákat.

(Autoref. alapján)

állapításai felől közelít a könyvtárosok értékszolgáltatásának felvázolása felé.

Scheler az érték négy szintjét különbözteti meg, úm.

- az elégedettség és a lelki békesség érzetét,
- a vitális értékeket, köztük az egészséget, erőt és gazdagságot,
- a lelki értékeket, nevezetesen a megismerési, esztétikai, morális és jogi értékeket,
- a vallási értékeket, amelyek a Legfőbb Szellemre összpontosítanak.

A könyvtárosra – könnyű belátni – nem jellemző az értékek első és második szintje, természetesen a negyedik se. Maradnak hát számára a lelki értékek, mégpedig abban a változatosságban, amelyet Scheler határoz meg ezen a szinten.

A könyvtáros foglalkozási aktivitását a maximális elvontsággal értelmezett „könyv” határozza meg, amely az adott társadalom civilizációs fokától függően valamely gyűjtemény, azaz egy „könyvtár” része.

A dolog lényegét azonban csak akkor ragadhatjuk meg, ha az említett gyűjtemény tartalmi összetételéről beszélünk, amely az értékek sajátos mikrokozmosza, hisz valamennyi értékszint megjelenik benne.

A nyomtatott vagy kéziratos „igét” tartalmazó „könyv” az emberi alkotómunka fontos termékévé válik. Ezáltal határozatják meg egyszersmind a „könyv” helye és szerepe, konkrétan a könyvtári könyv és a könyvtáros helye és szerepe a társadalom életében.

Erről az elméleti bázisról kiindulva lehet azután vizsgálni és részletezni minden konkrét eseményt, jelenséget és folyamatot értékefilozófiai szempontból.

(Futala Tibor)

04/017

BALL, Rafael: Libraries and distance education – a German view = Libri. 53.vol. 2003. 2.no. 71-81.p. Bibliogr.

A könyvtárak és a távoktatás Németországban

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Oktatás információellátása; Szolgáltatások; Távoktatás; Továbbképzés

Az információ-alapú társadalom felé vezető úton az adatok, az információk és az ismeretek mennyisége egyre nagyobb lesz. Ugyanakkor a technológia is fejlődik, ami egyrészt megkönnyíti az adatfeldolgozást, ám másrészt az információk és ismeretek hozzáférést és menedzselést kívánja meg. A digitális, multimédiás információforrások meglehetősen támogatják a távoktatást és a decentralizált tanulást is. A könyvtár, mint az ismeretek, a tudás fizikai lelőhelye helyett az elektronikus információk, a multimédiás tanítás és tanulás könyvtára szerepel. Ennek következtében a használóknak kielégítő információs írástudást kell szerezniük, a könyvtáraknak pedig aktívan be kell kapcsolódniuk a távoktatásba, és annak megfelelő szolgáltatások sorát kell nyújtaniuk.

Németországban az egyik legsikeresebb távoktatási, illetve elektronikus tanulási forma a könyvtárosok számára informatikai, hálózati (internet, web) továbbképzést nyújtó „bibweb” projekt. Sikerét jelzi, hogy az abban részt vevők 69%-a szerint e módszer javította a tanulás hatékonyságát, 91%-uk szívesen venne részt más internet-alapú tanfolyamon is, 58%-uk szerint a kiegészítő eszközök, mint a „forró drót” és a „chat-szoba” hasznosan segíti a munkát. Ám az is igaz, hogy 40%-uk a feladatokat nem online módon, hanem „kiprintelt” feladatlapon oldotta meg, és 43,7%-uk nem folytatott elektronikus levelezést a távolban lévő tanuló társakkal, csak a helyben lévő kollégákkal beszélt. Azaz a távoktatásban, az elektronikus tanulásban rejlő lehetőségeket nagyra értékelik, de alig használják ki. A könyvtárak tekintetében a távoktatás módszerei

nemcsak a könyvtárosok továbbképzésére használhatók, de messzemenően alkalmasak az olvasók tájékoztatására, a használó-képzésre is.

Első pillantásra a könyvtár klasszikus küldetése és a távoktatás, az e-tanulás között nem látszik összefüggés: a hálózaton elérhető (online) vagy a floppy, CD-ROM-on, DVD-n terjesztett (offline) tananyag megszerzhetősége nem függ a könyvtár léteétől. Ám ha feltételezzük az egyetemen a könyvtár, a számítógép-központ és az oktatási (didaktikai) központ közértávú konvergenciáját, a könyvtár szerepe világosabbá válik. A német rektori konferencia ajánlásai között szerepel az említett központi egységek tevékenységének egymás hatását is erősítő javítása, a tudományos tanács pedig az elektronikus tananyagoknak az egyetemi tanmenetekbe való nagyobb integrációját szorgalmazza. A különféle e-tananyagok fejlesztése a könyvtári és dokumentációs módszereken és ismereteken alapul, a hagyományos oktatásnak a távoktatással való kombinációjának trendje pedig még fontosabbá teszi a könyvtárnak az e-tananyagokat szállító, szolgáltató és őrző szerepét.

A felsőoktatásban a távoktatás számos lehetőséget rejt, melyek csak akkor használhatók ki, ha van olyan központi hely, ahol összegyűjtik, rendezik (strukturálják) és hozzáférhetővé teszik ezeket az anyagokat az oktatók és a hallgatók számára. A távoktatás és az e-tanulás produktumaival kapcsolatban a könyvtár teendői a következők: azonosítja az ilyen termékeket és forrásait; katalogizálja azokat meta-adatok és tárgyszavak segítségével; minőségi ellenőrzést biztosít a külső eredetű e-tananyagokkal kapcsolatban; biztosítja a „termékekhez” való hozzáférés technikai feltételeit; az e-tananyagokhoz igazodva fejleszti az elektronikus környezetet; koordinálja az e-tanulási programok feldolgozását, alkalmazását, védelmét. Az USA felsőoktatási és szakkönyvtárainak egyesülete irányelveket dolgozott ki a távoktatással kapcsolatos könyvtári szolgáltatásokról. Ezek közt szerepel a referenz-szjellegű

segítség; a számítógépre alapozott bibliográfiai és tájékoztató szolgáltatások; az intézményi és más há-
lózatokhoz (beleértve az internetet) való megbízha-
tó, gyors és biztonságos hozzáférés; a távoktatás-
ban részt vevők szükségleteit figyelembe vevő
könyvtárhasználói oktatás, a megfelelő informáci-
ós jártasság kifejlesztésére; a nem-nyomtatott isme-
rethordozók használatának segítése és oktatása;
könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatás; azonnali do-
kumentum-ellátás; megfelelő nyitvatartási idő; a
könyvtári szolgáltatások promóciója a távoktatás
résztvevői körében.

Mindezek alapján valósulhat meg a távoktatás és a
könyvtári informatikai környezet sikeres integrációj-
a, és jöhet létre az oktatás és a tanulás minőségileg
új formája.

(Mohor Jenő)

04/018

LOUGHRIDGE, Brendan: Life after Sheffield: follow-up
studies of Masters graduates = J.Libr.Inf.Sci. 35.vol.
2003. 3.no. 165-170.p. Bibliogr.

Mi lett a végzett hallgatókkal? A Department of Information Studies (Sheffield) volt diákjai köré- ben végzett követéses vizsgálatok eredményei

*Hatékonyág; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Munka-
kőr; Tanterv, óraterv*

A szakmai és felsőoktatási képzőhelyek munkájá-
nak értékeléshez hozzátartozik, hogy a gyakorlat-
ban dolgozók igényeit és preferenciáit megvizsgál-
ják, nemcsak azért, hogy a gyakorlat követelménye-
ivel tisztában legyenek, hanem azért is, hogy az
akkreditációs testületek követelményeinek meg tud-
janak felelni.

A sheffieldi egyetem információtudományi tanszé-
kének szervezésében 1973 óta rendszeres felmérést
végeznek a végzetek körében, és az eredményeket
most, a tanszék fennállásának 40. évfordulója alkalmából összegezték. A hasonló vállalkozások közül
ez a vizsgálat sorozat azáltal emelkedik ki, hogy

hosszú ideje zajlik, homogén megközelítésben,
nagy a megkérdezettek száma, és magas a válaszo-
lók aránya. Figyelembe kell venni azonban, hogy fő-
ként azokat tudták elérni, akik a könyvtári terüle-
ten maradtak, vagy végzésük óta ugyanazon a mun-
kahelyen dolgoznak.

A végzetek munkahelyeit, karrierjük alakulását,
mobilitását, tapasztalatait és munkaköreit vizsgál-
ták, valamint azt, hogy a tanultak mennyire bizo-
nyulnak értékesnek és relevánsnak szakmai pálya-
futásuk során, és mennyire elégedettek első és to-
vábbi munkahelyükkel és munkakörükkel. Összes-
ségében a megkérdezettek pozitívan értékelték az
oktatási programok minőségét, úgy vélték, hogy
kellő alapot kaptak szakmai pályafutásuk elindítá-
sához, és egész pályafutásuk során támaszkodni
tudtak a Sheffieldben tanultakra. Emellett hasznos,
pozitív irányultságú és lelkes javaslatokat is tettek
arra nézve, hogy a tanszék hogyan tervezze meg to-
vábbi tevékenységét. A végzetek elégedettsége
aszerint változott, hogy milyen munkakörben és
milyen ágazatban alkalmazták őket.

(Hegyközi Ilona)

04/019

MEDIAVILLA, Cindy: FILLing in the public-librarian
ranks = Am.Libr. 34.vol. 2003. 6.no. 61-62.p.

Gyakornokok elhelyezése közkönyvtárakban: az amerikai FILL program bemutatása

Gyakorlati képzés; Közművelődési könyvtár

Michael McGroarty már ötödik foglalkozásánál tart,
de ennek minden mozzanatát élvez; volt már ten-
gerész, szakszervezeti alkalmazott, magándetektív,
könyvtári kisegítő a Rutgers egyetemen és egy
dél-kaliforniai képviselő beszéd-írója. 2001 őszétől
a San José Állami Egyetem (SJSU) könyvtár-és in-
formációtudományi tanszékének távoktatási prog-
ramjában vesz részt, és azóta teljesen megváltozott
az élete. Kezdetben minden könyvtáros pálya szim-
patikus volt neki, de amióta az innovatív FILL

(From Interns to Library Leaders = Gyakornokból könyvtárvezető) programba bekapcsolódott, amely a hallgatóknak fizetett gyakornoki állást biztosít Los Angeles körzetében, csakis közkönyvtárban szeretne dolgozni.

A FILL program 2001-ben indult, abban az időben, amikor a könyvtáros-hiány már kritikus méreteket öltött Kalifornia közkönyvtáraiban. Harminckét közkönyvtár konzorciuma, a Metropolitan Cooperative Library System (MCLS) 50 ezer dollárt szavazott meg egy gyakornoki programra, emellett még egy állami támogatást is megpályáztak, egy olyan modellértékű program kidolgozására vállalkozva, amely Kaliforniában bevezethető lesz. Az első 15 FILL gyakornok 2002 januárjában kezdett dolgozni. (A program azokra a gyakorlati lehetőségekre épít, amelyet az SJSU és az UCLA könyvtártudományi tanszékei biztosítanak hallgatóiknak. Krediteket szerezhetnek a könyvtári gyakorlat során, de az utóbbi időben a közkönyvtári gyakorlat iránt megcsappant az érdeklődés.) A diákoknak 120, illetve 135 órát kell dolgozniuk valamelyik MCLS tagkönyvtárban. A gyakornok-pályázatok elbírálása során a diákok íráskészségét és elkötelezettségét is vizsgálják.

Az első esztendőben 45 hallgató került 27 MCLS könyvtárba; közülük húsznak nem volt még közkönyvtári tapasztalata, heten nem is tervezték, hogy közkönyvtárba mennek majd dolgozni. A gyakornoki idő végén 68%-uk azt mondta, mindenkép-

pen közkönyvtárban akar elhelyezkedni, 29%-uk pedig "fontolgatta" ennek a lehetőségét.

A mostani második szakaszban 15 gyakornok dolgozik 12 MCLS könyvtárban. A diákokra számos feladatot bízunk, a mesefoglalkozástól az állománykivonásig sok mindent. A gyakornokok megízlelték, milyen igazi könyvtárosként dolgozni. (- Nem diákként, hanem kollégaként bántak velem - mondja McGroarty.) Ez a bánásmód részben a 2500 dolláros ösztöndíjnak is köszönhető: a fizetség révén a professzionalizmus is nagyobb nyomatókat kap, és jelentős ösztönzést jelent a gyakornokoknak is. Némelyikük számára itt dől el a tapasztalatok nyomán, hogy szívesen dolgoznának-e majd gyermek-könyvtárosként (mint Natale Majkut), de a program abban is segítségükre van, hogy megértésük, milyen fontos a közkönyvtárak társadalmi szerepe (Marjorie Acevedo, Christy Thomas). Nemcsak a diákok járnak jól a programmal, hanem gyakorlat-vezetők, mentoraik is, akik úgy érzik, kitágult szakmai horizontjuk - látva a gyakornokok lelkesedését, illetve a fogadó könyvtárak is, amelyek olyan projektekre is tudnak vállalkozni, amelyekre addig nem volt módjuk.

A program eddigi sikere a következő, harmadik évre is biztosítja a szükséges támogatást.

(Murányi Lajos)

Lásd még 76